

«باسمه تعالی»

«آثار شکر نعمت ها در زندگی فردی انسان از منظر آموزه های دینی»

فاطمه میچقانی^۱

چکیده

یکی از مباحث مهم و فضایل اخلاقی که زینت بخش وجود هر انسانی است صفت شکرگزاری می باشد، که در منابع اسلامی و دیدگاه ائمه اطهار (علیهم السلام) به آن توصیه شده و در مورد آن سخن های فراوان گفته شده است. شکر مورد توجه و سفارش خدای متعال و وظیفه همه انسان هاست که در قرآن و روایات به آن توصیه شده و برکات زیادی برای شاکران بیان شده است. شکر به معنای قدردانی نعمت منعم، آثار و برکات فراوانی در زندگی انسان دارد. از این رو مقاله حاضر به روش توصیفی و با هدف بررسی آثار شکر نعمت در زندگی فردی انسان، انجام گرفته است. طبق نتایج به دست آمده، آثار فردی شکرگزاری در این مقاله به دو دسته کلی تقسیم می شوند که عبارتند از: آثار معنوی که شامل: افزایش نعمت ها، تقرب به خدا، نجات از عذاب ها و بلاها، استحقاق ثواب اخروی و قبولی اعمال است و آثار روحی و روانی که شامل: احساس رضایت و امیدواری و دستیابی به آرامش است.

واژگان کلیدی: شکر نعمت ها، نعمت، آثار شکر، زندگی فردی.

^۱. طلبه و پژوهشگر سطح دو، پایه چهارم، مدرسه علمیه ام ابیها (س)، دزفول، mch۱۳۷۸۷۱@gmail.com.

مقدمه

شکر گزاری از نعمت ها یکی از اصول اخلاقی و دینی است که در بسیاری از متون مقدس و آموزه های تربیتی مورد تأکید قرار گرفته است. مفهوم شکر نعمت، به عنوان عاملی مهم در رشد و تعالی انسان شناخته شده است. این اصل مهم در قرآن کریم نیز مورد توجه قرار گرفته و خداوند وعده داده است که شکرگزاری موجب افزایش نعمت ها خواهد شد: «لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ» (سوره ابراهیم، آیه ۷). در زندگی فردی انسان، شکرگزاری می تواند عاملی برای تقویت ارتباط با خداوند، ایجاد احساس رضایت درونی و رشد فضایل اخلاقی باشد. با این حال، بسیاری از انسان ها در زندگی روزمره به دلیل مشغله ها و مشکلات و گسترش فرهنگ مادی گرایی، از شکرگزاری غافل شده و اثرات مثبت آن بر زندگی فردی را نادیده می گیرند. این مسئله ضرورت بررسی آثار شکر نعمت در زندگی فردی را برجسته می سازد.

در اهمیت و ضرورت موضوع همین بس که خداوند با آن که موجودی بی نیاز از پرستش، سپاس و شکرگزاری است از انسان ها خواسته است تا در برابر نعمت هایش شکرگزارش باشند. حتی به این هم اکتفا نکرده، خواسته است انسان ها در برابر خدماتی که به همدیگر می کنند از یکدیگر سپاس گزاری کنند. تا جایی که اگر انسان ها از خدمات دیگران سپاس گزاری نکنند، در حقیقت سپاس گزاری خدا را نکرده اند. در روایتی آمده است: «عمار دهنی می گوید: شنیدم علی ابن الحسین (ع) می فرماید: خداوند دوست می دارد هر قلب حزین و هر انسان شکوری را.» خداوند تبارک و تعالی به بنده ای از بندگان روز قیامت خطاب می کند: «آیا از فلان کس سپاس گزاری کردی؟ او در جواب می گوید: خداوند! تو را سپاس گزاری کردم، خداوند می فرماید: من را شکر نکردی آن گاه که از او سپاس گزاری نکردی، سپس فرمود: شاکرترین شما از خدا، شاکرترین شما از مردم است.»^۱

ضرورت پژوهش در امری که این قدر اهمیت دارد که خداوند با تأکید هرچه بیش تر از بندگان خواسته است که اهل شکر و سپاس گزاری باشند، تا جایی که ناسپاسان را اهل کفر و در نتیجه مستوجب عذاب شدید معرفی می کند، بر کسی پوشیده نیست. بنابراین تحقیق درباره آثار شکر نعمت از این رو اهمیت دارد که شکرگزاری یکی از اصول اساسی زندگی سالم و رضایتمند است. این موضوع به انسان کمک می کند تا قدر داشته هایش را بیش تر بداند، ارتباط عمیق تری با خداوند و دیگران برقرار کند و به سلامت روحی، روانی و اجتماعی دست یابد. همچنین شکر نعمت باعث ترویج حس قدردانی و مثبت اندیشی در زندگی فردی و اجتماعی می شود که تأثیرات مثبتی بر جامعه می گذارد.

^۱. کلینی، ج ۲، ص ۹۹.

شکرگزاری به عنوان یک موضوع محوری در بسیاری از متون دینی و اخلاقی مورد بررسی قرار گرفته است. در کتاب «شکر نعمت» که توسط سید محمد بنی هاشمی در سال ۱۳۸۶ توسط انتشارات حمزه به رشته تحریر درآمده، درباره مسئله شکر نعمت و نتایج آن نکات قابل توجهی را بیان کرده است. کتاب دیگر تحت عنوان «شکر منعم» نوشته سهند بردبار که در سال ۱۳۹۶ توسط انتشارات مینوفر به چاپ رسیده است، به بررسی انواع شکر و موانع شکرگزاری در انسان می پردازد و نیز برخی شبهات را در زمینه ضرورت شکر مطرح می سازد. همچنین در رابطه با این موضوع مقالات مختلفی وجود دارد از جمله: مقاله «آثار و پیامدهای شکرگزاری در آیات و روایات» نوشته ابراهیم رخیده که در مرداد ۱۴۰۳ گردآوری شده و نیز مقاله «آثار شکرگزاری در قرآن کریم» که توسط محمود شکوهی تبار در آذر ۱۴۰۳ نوشته شده است. لازم به ذکر است که در آثار نام برده شده علاوه بر آثار شکر نعمت به مراتب دیگر شکر نیز پرداخته شده ولی در مقاله حاضر فقط به آثار شکر نعمت توجه شده است.

شیوه جمع آوری مطالب در این مقاله به روش کتابخانه ای است و در دو تیترا اصلی تحت عنوان: آثار معنوی و آثار روحی و روانی تدوین شده است و درصدد پاسخ به سوال زیر است:

آثار شکر نعمت ها در زندگی فردی انسان ها کدامند؟

مفهوم شناسی

معنای لغوی شکر

شکر در لغت به معنای شناخت نعمت و سپاسگزاری از منعم است.^۱ و همچنین شکر به معنای شناختن احسان و نشر آن و ستایش کردن صاحب آن است.^۲

معنای اصطلاحی شکر

تعریف های اصطلاحی زیادی از شکر شده که بیشتر آن ها، از نظر معنا شبیه به هم هستند. به طور کلی «شکر» عبارت است از یادآوردن و تصور نعمت و اظهار آن نعمت، به وسیله قلب و زبان.^۳

۱. فراهیدی، العین، ج ۵، ص ۲۹۲. و ابن منظور، لسان العرب، ج ۴، ص ۴۲۳.

۲. کتاب العین، ج ۵، ص ۲۹۳.

۳. اصفهانی، راغب، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۶۵.

در آیه هایی از قرآن، شکر در برابر کفر آمده است از جمله: «فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ»^۱ و یا در سوره نمل: «لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ»^۲. زیرا شاکر از روی نعمت های خداوند پرده برمی دارد و اظهار می کند، و کافر بر روی آن ها ، پرده می کشد، چرا که «کلمه شکر» در لغت به معنای اعتراف به نعمت ، همراه با نوعی تعظیم و نیز یادآوری نعمت و اظهار آن است، و ضد آن کفر به معنای نسیان و پوشاندن نعمت است.^۳ و چنان که در سوره ابراهیم شکر و کفر در برابر هم عنوان گردیده است: «وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ»^۴ «که اگر شما شکر نمایید بر نعمات شما خواهیم افزود و اگر کفران ورزید (ناسپاسی کنید) عذاب من بسیار شدید خواهد بود.»

جوهری شکر و ثنای الهی را انجام دادن اعمال نیک در برابر منعم دانسته است.^۵ راغب گفته است تصور نعمت در ذهن و اظهار آن در گفتار و کردار است. نیز آن را با استناد به آیه ی ۹ سوره انسان، شکور نامیده اند. شکرگزاری با قلب، زبان و عمل، در روایات اسلامی نیز به همین معنی آمده است و امام صادق (ع) می فرماید: «مَنْ أُنْعِمَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِنِعْمَةٍ فَعَرَفَهَا بِقَلْبِهِ فَقَدْ أَدَّى شُكْرَهَا.»^۶ هرکس نعمت خدا داده را با دل بشناسد شکرش را ادا کرده است.^۷ و نیز می فرماید: «شُكْرُ النِّعْمَةِ اجْتِنَابُ الْمَحَارِمِ وَتَمَامُ الشُّكْرِ قَوْلُ الرَّجُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.»^۸ شکر نعمت، دوری از کارهای حرام است و شکر کامل، گفتن «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» است.^۹

معنای لغوی نعمت

۱. سوره بقره: آیه ۱۵۲.

۲. سوره نمل: آیه ۴۰.

۳. فراهیدی، خلیل بن احمد، العين، ص ۳۴۷.

۴. سوره ابراهیم: آیه ۷.

۵. جوهری، الصحاح، ج ۲، ص ۷۰۲.

۶. راغب، المفردات، ص ۲۶۵.

۷. تفسیر نور الثقلین، جلد ۲، صفحه ۵۲۹.

۸. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۹۶.

۹. الوافی، جلد ۴، صفحه ۳۴۸.

۱۰. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۹۵.

نعمت در لغت فارسی، به معنای احسان، نیکی، بهره و خوشی، مال و روزی به کار رفته است.^۱ در لغت عرب، این واژه از سه حرف اصلی (ن. ع. م) تشکیل شده و مشتقات آن فراوان است و همه آنها به یک معنا می‌باشند: آسایش، خوشی، خیر و شایستگی در زندگی.^۲

معنای اصطلاحی نعمت

نعمت برگرفته از «نعم» در اصل به معنای رفاه، زندگی پاکیزه و صلاح حال است.^۳ نعمت به معنای چیزی است که خداوند متعال آن را به بنده‌اش از مال و زندگی عطا می‌کند و به معنای منت نیز آمده است؛^۴ اعم از اینکه مادی باشد یا معنوی و گاه در مقابل «ضرر» واقع می‌شود.^۵

[شکر نعمت، جلوه‌ای از قدردانی انسان در برابر الطاف بی‌پایان خداوند است. این رفتار نه تنها موجب افزایش نعمت‌ها و برکت در زندگی می‌شود، بلکه در عمق وجود انسان، آرامش، رضایت و امید را تقویت می‌کند. شکرگزاری، راهی برای تأمل در داشته‌ها و استفاده درست از آنهاست که انسان را به سوی کمال معنوی و زندگی متعادل هدایت می‌کند. شکر نعمت در زندگی آثاری دارد، که این آثار در زندگی فردی انسان بسیار گسترده و قابل توجه است. این آثار را می‌توان در ابعاد مختلف بررسی کرد]:

۱. آثار معنوی

آثار معنوی شکر بسیار عمیق و تاثیرگذار است، زیرا شکرگزاری به عنوان یک عمل معنوی انسان را به خالق نزدیک تر می‌کند. در ادامه به برخی از این آثار اشاره می‌شود:

۱-۱- افزایش نعمت‌ها

هر انسان عاقلی به نور عقل خویش می‌یابد که باید قدردان ولی نعمت خویش باشد و حتی اگر خدای عزوجل، وعده یا وعیدی بر آن مترتب نساخته بود، حکم عقل بر وجوب شکر منعم، حجت را بر انسان تمام می‌کرد. با این همه، خداوند متعال وعده‌هایی در مورد پاداش انجام این وظیفه قرار داده و در مورد سرپیچی از آن نیز تهدید به کیفر (وعید) نموده تا انسان‌ها به سپاس‌گزاری تشویق و از ناسپاسی گریزان شوند.^۶

۱. عمید، فرهنگ عمید، واژه نعمت.

۲. مجموعه من المؤلفین، معجم الوسیط، واژه نعمت، با تصرف و تلخیص.

۳. ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۵، ص ۴۴۶، «نعم».

۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۲، ص ۵۸۰، «نعم».

۵. مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۱۲، ص ۱۷۸، «نعم».

۶. سید محمد بنی هاشمی، شکر نعمت، ص ۹۵.

باشد، آرامش بیشتر و هر چه توقع بیشتر، آرامش کمتر خواهد بود. به هر مقداری که انسان از توقعات خود بکاهد از احتمال ناکامی ها و شکست های خود، کاسته است و در نتیجه از بیم و امید بیقراری و ناآرامی و انتظار جانکاهی که قبل از رسیدن با توجه به این نکته و رابطه شکر و قناعت موفقیت دست به گریبان او می شود کاسته است.^۱

بنابراین شکرگزاری علاوه بر اینکه محبت منعم را در قلب دریافت کننده ی نعمت رشد می دهد، به او احساس محبوب بودن نزد کسی که آن نعمت ها را در اختیارش نهاده است نیز القا می کند. امام سجاده (ع) می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ كُلَّ قَلْبٍ حَزِينٍ، وَ يُحِبُّ كُلَّ عَبْدٍ شَكُورٍ»^۲ یکی از بزرگ ترین و ضروری ترین نیازهای روانی انسان نیاز به تعلق پذیری و محبوب گشتن در نزد دیگران است. بنابراین، وقتی انسان دریابد که چون منعم او را دوست می دارد آن همه نعمت را در اختیارش نهاده است و شکر نعمت این محبوبیت را افزون می کند؛ با درک این حس اطمینان خاطر و آرامش روحی بیشتری پیدا می کند.^۳

نتیجه گیری

شکر نعمت از منظر آموزه های دینی، جایگاه ویژه ای در زندگی فردی و معنوی انسان دارد و به عنوان یکی از ابزارهای مهم در رشد روحی، روانی و معنوی انسان شناخته می شود. در حقیقت، شکرگزاری نه تنها به عنوان یک وظیفه اخلاقی و دینی شناخته می شود، بلکه عاملی است که زندگی انسان را از جنبه های مختلف متعادل تر، پربارتر و سرشار از امید می سازد. از این رو، پرورش روحیه شکرگزاری در زندگی فردی و اجتماعی، راهی مؤثر برای رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی است. بر اساس آموزه های دینی، شکر نعمت هم موجب افزایش الطاف الهی و هم عامل مهمی برای استحکام ارتباط انسان با خداوند است. از این رو در این تحقیق سعی بر آن است که آثار شکر نعمت در زندگی فردی انسان ها مورد بررسی قرار گیرد. هدف از این تحقیق، شناخت تاثیرات مثبت شکر نعمت بر رشد معنوی، سلامت روحی و روانی و افزایش برکات در زندگی فردی است. لذا مقاله حاضر با عنوان آثار شکر نعمت در زندگی فردی انسان ها به این موضوع پرداخته است و طبق نتایج حاصل از آن آثار شکر نعمت بر زندگی فردی به دو دسته ی آثار معنوی و آثار روحی و روانی تقسیم می شوند که به شرح زیر است:

۱. سبحانی نیا، جوان و آرامش، با معارف اسلامی آشا شویم، شماره ۴۲، ص ۲۵.

۲. الوافی، ج ۴، ص ۳۵۴.

۳. جاوید پور، نشانگان شاکرین در متون اسلامی و آثار روان شناختی آن، ص ۱۴۲.

آثار معنوی شامل موارد زیر است:

۱. افزایش نعمت ها: صرف نظر از وظیفه ای که هرکس در مقابل ولی نعمت خویش دارد، اگر بخواهد بهره ی بیش تری از نعمت های الهی ببرد، باید شکرگزار او باشد در غیر این صورت ، استحقاق سلب نعمت و عذاب سخت خدای قهار را پیدا می کند.

۲. تقرب به خداوند: مهم ترین دستاورد شکرگزاری، رشد معرفتی و تکامل اخلاقی و معنوی انسان و تقرب به خداست. زیرا شکرگزاری نشانه بندگی و قدردانی از لطف الهی است که دل انسان را به خالق نزدیک تر می سازد.

۳. نجات از عذاب ها و بلاها: شکر نعمت سبب نجات از عذاب ها می شود، زیرا در قرآن آمده است: «مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ» (نساء: ۱۴۷)؛ اگر شکر کنید و ایمان آورید، خداوند شما را عذاب نخواهد کرد.

۴. استحقاق ثواب اخروی: شکرگزاری در برابر نعمت های خداوند، عامل برخورداری از پاداش الهی است. قرآن کریم در آیات متعددی در این باره، چنین فرموده است: «...وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ» و البته خدا جزای نیک اعمال به شکرگزاران عطا کند.

۵. قبولی اعمال: شکر نعمت باعث قبولی اعمال می شود، چرا که خداوند تنها از بندگان شاکر و قدردان، اعمالشان را می پذیرد.

آثار روحی و روانی شکر نعمت عبارتند از:

۱. احساس رضایت و امیدواری: نخستین ثمره ی توجه به نعمت ها برای انسان ها این است که از داشتن آن ها لذت می برند و احساس خشنودی و رضایت می کنند و با باور این مطلب که شکرگزاری موجب افزایش و دوام نعمت می شود، احساس بهجت و رضایت، شاکر را فرامی گیرد.

۲. دستیابی به آرامش: وقتی انسان دریابد که چون منعم او را دوست می دارد آن همه نعمت را در اختیارش نهاده است و شکر نعمت این محبوبیت را افزون می کند؛ با درک این حس اطمینان خاطر و آرامش روحی بیشتری پیدا می کند.

فهرست منابع

*قرآن کریم

فهرست کتب فارسی

۱. انصاریان، حسین، ترجمه صحیفه سجادیه، بی جا، انتشارات آیین دانش، چاپ ششم، ۱۴۰۲ هـ.ش.
۲. بنی هاشمی، سید محمد، **شکر نعمت**، تهران: انتشارات حمزه، ۱۳۸۶ هـ.ش .
۳. جعفری تبریزی، محمد تقی، **ترجمه و تفسیر نهج البلاغه**، تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ هفتم، ۱۳۷۶ هـ.ش.
۴. سبحانی نیا، محمد تقی، **جوان و آرامش**، بی جا، انتشارات بوستان کتاب، چاپ هشتم، ۱۳۹۲ هـ.ش.
۵. عمید، حسن، **فرهنگ عمید**، تهران: نشر امیر کبیر، ۱۳۶۴ هـ.ش.

فهرست کتب عربی

۱. ابن فارس، احمد بن فارس، **معجم مقاییس اللغة**، محقق: عبدالسلام محمد هارون، قم: انتشارات مکتب الإعلام الإسلامی_مرکز نشر، چاپ نخست، ۱۴۰۴ هـ.ق.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، محقق: علی شیری، بیروت: انتشارات دار إحياء التراث العربی، چاپ نخست، ۱۴۰۸ هـ.ق یا ۱۹۸۸ م.
۳. جوهری، اسماعیل بن حماد، **الصحاح**، محقق: احمد عبدالغفور عطار، بیروت: انتشارات دارالعلم للملایین، چاپ سوم، ۱۴۰۴ هـ.ق یا ۱۹۸۴ م.
۴. حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، محقق: محمدرضا حسینی جلالی، قم: انتشارات مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، چاپ سوم، ۱۴۱۶ هـ.ق.
۵. حویزی، عبدعلی بن جمعه، **تفسیر نور الثقلین**، مصحح: هاشم رسولی، قم: انتشارات اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ هـ.ق.
۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات الفاظ القرآن**، مصحح: صفوان عدنان داوودی، بیروت: انتشارات دار الشامیه، چاپ نخست، ۱۴۱۲ هـ.ق یا ۱۹۹۲ م.
۷. طباطبایی، محمد حسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، بیروت: انتشارات مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ سوم، ۱۳۹۳ هـ.ق یا ۱۹۷۳ م.
۸. طوسی، محمد بن حسن، **الأمالی**، محقق: قسم الدراسات الاسلامیه مؤسسه البعثه، قم: انتشارات دارالثقافه، چاپ نخست، ۱۴۱۴ هـ.ق.
۹. فراهیدی، خلیل بن احمد، **العين**، محقق: مهدی مخزومی، قم: انتشارات مؤسسه دار الهجره، چاپ دوم، ۱۴۰۹ هـ.ق.

۱۰. فیض کاشانی، محمدبن شاه مرتضی، الوافی، مصحح: کمال فقیه ایمانی، اصفهان: انتشارات مکتبه الإمام أميرالمؤمنین علی(ع) العامه، چاپ نخست، ۱۴۰۶هـ.ق.

۱۱. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، مصحح: علی اکبر غفاری، تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷هـ.ق.

۱۲. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن، تهران: انتشارات مرکز نشر علامه مصطفوی، چاپ نخست، ۱۳۸۵هـ.ش.

۱۳. مصطفی، ابراهیم و دیگران، المعجم الوسیط، ترکیه: انتشارات دار الدعوه، چاپ نخست، ۱۹۸۹م.

فهرست مقالات

۱. الهی، عباس، «کارکردهای تربیتی شکر از منظر قرآن و صحیفه سجادیه»، نشریه پژوهش نامه علوم حدیث تطبیقی، ۱۴۰۱هـ.ش، شماره ۱۶.

۲. جاویدپور، فاطمه، «نشانگان شاکرین در متون اسلامی و آثار روان شناختی آن»، نشریه پژوهش در دین و سلامت، ۱۴۰۲هـ.ش، شماره ۳۶.

۳. رجبی، امیر، «بررسی تطبیقی شکر و کفران نعمت در قرآن و مثنوی معنوی»، بی نا، ۱۴۰۱هـ.ش.

۴. شکوهی تبار، محمود، «آثار شکرگزاری در قرآن کریم»، نشریه دانش سلامت و دین، ۱۴۰۳هـ.ش، شماره ۷۵.

فهرست پایگاه های اینترنتی

۱. پایگاه جامع الاحادیث <https://hadith.inoor.ir/>

۲. ویکی نور <https://fa.wikinoor.ir/>

